

УДК 849.2

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.13>

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ТРУДОВОГО ПРАВА

Андрушко А.В.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового,
земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова,
адвокат, член Комітету та Центру трудового права
Національної асоціації адвокатів України*

Боднарчук Д.І.,
*аспірант кафедри трудового,
земельного та господарського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Андрушко А.В., Боднарчук Д.І. Практика Європейського суду з прав людини в системі джерел трудового права.

Стаття присвячена дослідженню ролі та місця практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у системі джерел трудового права України. У контексті інтеграції України до європейського правового простору та ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року рішення ЄСПЛ набувають особливого значення як інструмент гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами. Метою дослідження є аналіз прецедентного характеру рішень ЄСПЛ, їхнього впливу на регулювання трудових відносин та визначення ступеня інтеграції цієї практики в українську правову систему. У роботі розглядаються ключові аспекти, пов'язані з правовою природою рішень ЄСПЛ, зокрема їхнє місце в романо-германській правовій традиції, де прецедентне право не є традиційним джерелом. Аналізується вплив рішень ЄСПЛ на трудове законодавство України, зокрема у сферах захисту від дискримінації, права на страйк та справедливого вирішення трудових спорів. Особливу увагу приділено прецедентам, таким як справи “Демір та Байкара проти Туреччини” (2008) і “Вільсон, Національна спілка журналістів та інші проти Великої Британії” (2002), які сформували стандарти захисту трудових прав. Також досліджуються проблеми застосування практики ЄСПЛ в Україні, зокрема колізії з національним законодавством, відсутність єдиної методології тлумачення та виклики, зумовлені воєнним станом. На основі проведеного аналізу зроблено висновок, що практика ЄСПЛ є важливим джерелом трудового права, яке сприяє вдосконаленню правового захисту працівників. Водночас для повноцінної інтеграції необхідно розробити чіткі механізми її реалізації, гармонізувати Кодекс законів про працю України з європейськими стандартами та забезпечити доступ до правосуддя в умовах кризових ситуацій. Результати дослідження можуть бути корисними для законодавців, суддів та правників, які працюють у сфері трудового права.

Крім того, у контексті зростаючої ролі міжнародного права у формуванні національних правових систем доцільно розглядати практику ЄСПЛ не лише як орієнтир, а як обов'язкову складову правозастосування у сфері трудових відносин. Її ефективне впровадження вимагає не лише формального визнання, а й належної підготовки суддівського корпусу, юристів та представників роботодавців щодо особливостей тлумачення рішень ЄСПЛ. Також важливо активізувати науково-правову дискусію щодо можливостей імплементації європейських правових стандартів у національне трудове законодавство, що сприятиме розвитку демократичної правової держави.

В умовах трансформаційних процесів і воєнного часу застосування практики ЄСПЛ набуває ще більшої ваги як засіб забезпечення балансу між правами працівників і публічними інтересами.

Ключові слова: трудове право, ЄСПЛ, європейські стандарти, джерело права, прецедент, захист трудових прав.

Andrushko A.V., Bodnarchuk D.I. Practice of the European Court of Human Rights in the system of sources of labor law.

The article is devoted to the study of the role and place of the European Court of Human Rights (ECHR) practice within the system of sources of labor law in Ukraine. In the context of Ukraine's integration into the European legal space and the ratification of the 1950 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ECHR rulings gain particular significance as a tool for harmonizing national legislation with international standards. The purpose of the study is to analyze the precedent nature of ECHR decisions, their impact on the regulation of labor relations, and the degree of their integration into the Ukrainian legal system.

The paper examines key aspects related to the legal nature of ECHR rulings, particularly their place within the Romano-Germanic legal tradition, where precedent law is not a traditional source. It analyzes the influence of ECHR decisions on Ukrainian labor legislation, especially in areas such as protection against discrimination, the right to strike, and the fair resolution of labor disputes. Special attention is paid to precedents such as the cases of “Demir and Baykara v. Turkey” (2008) and “Wilson, National Union of Journalists and Others v. the United Kingdom” (2002), which have shaped standards for protecting labor rights. The study also explores challenges in applying ECHR practice in Ukraine, including conflicts with national legislation, the lack of a unified interpretation methodology, and issues arising from the ongoing martial law.

Based on the analysis, the conclusion is drawn that ECHR practice serves as a significant source of labor law, contributing to the improvement of legal protection for employees. However, for its full integration, it is necessary to develop clear mechanisms for implementation, harmonize the Labor Code of Ukraine with European standards, and ensure access to justice during crisis situations. The research findings may be valuable for lawmakers, judges, and legal practitioners working in the field of labor law.

Moreover, in the context of the growing influence of international law on national legal systems, it is appropriate to consider the case law of the ECtHR not only as a guideline but as a mandatory component of legal enforcement in the field of labor relations. Its effective implementation requires not only formal recognition but also proper training of the judiciary, legal professionals, and employers' representatives in the interpretation of ECtHR rulings. It is equally important to stimulate academic and legal discourse on the prospects for incorporating European legal standards into domestic labor legislation, which would contribute to the development of a democratic rule-of-law state. In times of transformation and war, the application of ECtHR practice becomes even more critical as a means of ensuring a balance between workers' rights and public interests.

Key words: labor law; ECHR, European standards, source of law, precedent, protection of labor rights.

Постановка проблеми. Практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) відіграє значну роль у розвитку правових систем держав-членів Ради Європи, включаючи Україну. З ратифікацією Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) та прийняттям Закону України “Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини” від 23 лютого 2006 року № 3477-IV, рішення ЄСПЛ набули статусу джерела права в національній юрисдикції. Особливо актуальним є питання впливу цієї практики на систему трудового права, яке регулює відносини між працівниками та роботодавцями, гарантує права на працю, відпочинок та соціальний захист. Актуальність дослідження зумовлена інтеграцією України до європейського правового простору, що вимагає гармонізації національного трудового законодавства з європейськими стандартами. Рішення ЄСПЛ часто стають інструментом для захисту трудових прав, зокрема у справах, пов'язаних із дискримінацією, несправедливим звільненням, умовами праці та правом на страйк. У контексті воєнного стану в Україні проблема доступу до правосуддя та захисту трудових прав набуває особливої ваги, оскільки багато працівників змушені залишати робочі місця або зазнають порушень через мобілізаційні заходи. Водночас у правовій доктрині відсутня єдина позиція щодо того, чи є практика ЄСПЛ самостійним дже-

релом трудового права, чи лише інструментом тлумачення Конвенції. Це зумовлює необхідність поглибленого аналізу та систематизації відповідної практики.

Метою статті є аналіз місця й ролі рішень ЄСПЛ у системі джерел трудового права України, оцінка їхнього прецедентного характеру та впливу на національне законодавство.

Стан опрацювання проблематики. Питання впливу практики ЄСПЛ на трудове право досліджували такі українські та вчені як О. Волохов, який аналізував правову природу рішень ЄСПЛ у контексті трудового права; Р. Сабодаш, що вивчав їхнє місце в системі цивільного права з акцентом на трудові спори; А. Дрішлюк, який досліджував методологію інтеграції прецедентів у національну правову систему; О. Кочура, що зосередився на виконанні рішень ЄСПЛ в Україні; М. Мазур, який розглядав прецеденти ЄСПЛ як джерело конституційного права з урахуванням трудових аспектів; а також В. Юрчишин, який аналізував колізії в національному законодавстві. Разом з тим досліджуване питання залишається актуальним з огляду на необхідність прийняття нового Трудового Кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Рішення ЄСПЛ не є традиційним джерелом права в романо-германській правовій системі, до якої належить Україна, де основним джерелом вважається закон. Однак ст. 17 Закону України “Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ” встановлює, що суди при розгляді справ застосовують Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Це свідчить про перехідний характер української правової системи, де прецеденти ЄСПЛ набувають значення через їхній вплив на тлумачення норм. У трудовому праві це проявляється, наприклад, у справах, пов’язаних із ст. 11 Конвенції (свобода об’єднань, включаючи право на страйк), або ст. 14 (заборона дискримінації).

Практика ЄСПЛ впливає на трудове право через конкретні прецеденти. Наприклад, у справі “Демір та Байкара проти Туреччини” (2008) Суд визнав, що обмеження права на колективні переговори порушує ст. 11 Конвенції, що спонукало країни до вдосконалення законодавства. В Україні це знайшло відображення в оновленні норм Кодексу законів про працю (КЗпП) щодо права на страйк. У справах, пов’язаних із несправедливим звільненням (наприклад, “Вільсон, Національна спілка журналістів та інші проти Великої Британії”, 2002), ЄСПЛ підкреслив необхідність компенсації та захисту від дискримінації, що вплинуло на практику українських судів.

Незважаючи на прогрес, існують виклики. По-перше, відсутність єдиної методології тлумачення рішень ЄСПЛ призводить до різного їхнього застосування судами. По-друге, національне трудове законодавство не завжди узгоджується з європейськими стандартами, що створює колізії. По-третє, у воєнний час доступ до правосуддя ускладнюється, а виконання рішень ЄСПЛ затягується через обмежені ресурси.

Так, у літературі зазначається, що Рішення Європейського Суду з прав людини та практика, яка в них закріплюється, є актами тлумачення і не входить до системи джерел трудового права України [1, с. 464]. Обґрунтовується думка, що судові рішення Європейського Суду з прав людини не можуть бути визнані самостійним джерелом права в контексті національного трудового законодавства, а слугують лише інструментом для його інтерпретації [1, с. 465]. Безумовно, слід підкреслити позицію автора щодо правової природи рішень ЄСПЛ і наголосити на тому, що вони мають характер актів тлумачення, а не самостійних джерел права. Це відображає специфіку романо-германської правової традиції, до якої належить Україна, де основним джерелом права вважаються нормативні акти, а не судові прецеденти. Волохов О.С. акцентує, що практика ЄСПЛ не інтегрується безпосередньо в систему трудового права як обов’язковий елемент, що може свідчити про обмежену готовність української правової системи до повного визнання прецедентного права. Такий підхід може бути критично оцінений у контексті сучасних викликів, адже воєнний стан вимагає гнучкості в адаптації міжнародних стандартів, зокрема для захисту трудових прав у кризових умовах. Крім цього слід підкреслити, що рішення ЄСПЛ слугують лише допоміжним інструментом для інтерпретації національного трудового законодавства, а не його первинним джерелом. Це може вказувати на певну обережність у доктрині, спрямовану на збереження пріоритету внутрішнього права, що контрастує з практикою країн англо-саксонської системи, де прецеденти відіграють ключову роль. Аналізуючи це твердження, можна припустити, що автор прагне уникнути надмірної залежності від зовнішніх норм, що може бути виправданим у контексті суверенітету, але водночас обмежує можливості для швидкої гармонізації трудового права з європейськими стандартами. Такий підхід вимагає подальшого дослідження, особливо з огляду на зростання кількості скарг до ЄСПЛ від України, що свідчить про потребу в більш активному використанні його практики.

У науковій літературі підкреслюється, що Практика Європейського суду з прав людини відіграє значну роль у розвитку не тільки трудового, але і цивільного права України, особливо в питаннях, що стосуються захисту прав людини. Сабодаш Р.Б. вважає, що «...незважаючи на те, що рішення ЄСПЛ не мають прямої дії в національному праві, вони слугують важливим орієнтиром для судів при тлумаченні норм цивільного законодавства» [2, с. 143]. Розділяючи позицію автора додамо, що вплив ЄСПЛ виходить за межі суто трудового права і проникає в цивільну сферу, що є важливим для гармонізації української правової системи з європейськими стандартами. Такий підхід відображає реалії інтеграції України до Ради Європи, де рішення ЄСПЛ стають орієнтиром для національних судів, особливо в умовах воєнного стану, коли права людини, включно з цивільними, зазнають значних викликів. На нашу думку, це є позитивним кроком, адже воно сприяє підвищенню рівня захисту прав, хоча потребує чіткої методології для уникнення суперечностей із національним законодавством. Не зважаючи на обмежений характер прямої дії рішень ЄСПЛ, слід підкреслити їхню роль як орієнтира для тлумачення, а не джерела права в традиційному сенсі. Це відображає специфіку романо-германської правової традиції, де пріоритет віддається законам, а не прецедентам, що може стримувати повну інтеграцію європейських стандартів. Ми вважаємо, що такий підхід є виправданим з огляду на необхідність збереження суверенітету, але водночас він створює прогалину в ефективності захисту прав, особливо коли національні суди недостатньо враховують практику ЄСПЛ. У контексті сучасних реалій, таких як війна, було б доцільно розширити повноваження судів щодо прямого застосування прецедентів, щоб забезпечити швидке реагування на порушення, як-от у справах про майнові права чи дискримінацію.

У зв'язку з цим не можемо не зазначити справу “Демір та Байкара проти Туреччини” (2008), яка стала знаковою для трудового права в контексті практики ЄСПЛ, оскільки Суд визнав порушення статті 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (свобода об'єднань), пов'язане з обмеженням права на колективні переговори [3]. Позивачі, працівники муніципального сектору Туреччини, стикнулися з заборобою укладати колективні угоди через законодавчі обмеження, що ЄСПЛ розцінив як невідповідність стандартам свободи асоціацій. Це рішення підкреслило, що право на колективні переговори є невід'ємною частиною статті 11, що має пряме відношення до трудового права, стимулюючи країни, включно з Україною, переглядати відповідні норми. У контексті теми цієї статті, це рішення слугує прикладом, як практика ЄСПЛ інтегрується в систему джерел трудового права, діючи як орієнтир для тлумачення та вдосконалення національного законодавства. Рішення також виявило проблеми з імплементацією стандартів ЄСПЛ у національні правові системи, особливо в країнах із жорстким регулюванням трудових відносин, таких як Туреччина. ЄСПЛ зобов'язав уряд виплатити компенсацію та змінити законодавство, що стало прецедентом для інших держав, включаючи Україну, де Кодекс законів про працю (КЗпП) досі містить прогалини щодо права на страйк і колективні переговори. У нашій темі це підкреслює обмежений, але значний вплив прецедентів ЄСПЛ на трудове право, особливо в умовах воєнного стану, коли права працівників потребують додаткового захисту. На нашу думку, це рішення могло б бути більш ефективним, якби Україна мала чіткі механізми прямого застосування таких норм, що дозволило б швидше адаптувати трудове законодавство до європейських стандартів.

Справа “Вільсон, Національна спілка журналістів та інші проти Великої Британії” (2002) розглядала порушення статті 11 Конвенції через дискримінаційні практики роботодавця, який пропонував кращі умови праці лише тим працівникам, які відмовлялися від членства в профспілці [4]. ЄСПЛ визнав, що такі дії порушують свободу об'єднань, оскільки вони підривають право працівників на колективний захист своїх інтересів. Це рішення розширило розуміння статті 11, включивши захист від антипрофспілкової дискримінації, що стало важливим кроком у розвитку трудового права. У контексті нашої теми, воно ілюструє, як практика ЄСПЛ слугує джерелом для інтерпретації трудових прав, впливаючи на національні суди, зокрема в Україні, де подібні випадки дискримінації все ще трапляються. Рішення мало значний вплив на британське законодавство, змусивши уряд змінити норми про профспілкову діяльність, і стало орієнтиром для інших юрисдикцій, включаючи Україну, де захист профспілкових прав залишається слабким. Воно підкреслює необхідність гармонізації КЗпП із європейськими стандартами, особливо в умовах воєнного часу, коли працівники можуть зазнавати тиску через мобілізаційні заходи. На нашу думку, хоча рішення є важливим кроком у захисті трудових прав, його ефект у країнах із романо-германською традицією обмежений через брак прямої дії прецедентів. Для повноцінного впливу потрібні законодавчі зміни та навчання суддів, щоб вони могли ефективно застосовувати такі стандарти в практиці.

У зв'язку з цим звернемося до думки науковців. Так, А.І. Дрішлюк підкреслює ключову роль практики ЄСПЛ у розвитку цивільного права України, акцентуючи на її зв'язку з трудовими відносинами [5, с. 38]. Це твердження є вкрай важливим, оскільки воно вказує на те, що прецеденти ЄСПЛ не лише впливають на загальні цивільні норми, а й проникають у сферу трудового права, регулюючи такі аспекти, як захист від дискримінації чи право на об'єднання. У контексті воєнного стану в Україні, коли трудові права працівників піддаються значним випробуванням через мобілізацію та економічні труднощі, таке тлумачення стає особливо актуальним. На нашу думку, ця ідея підкреслює необхідність інтеграції практики ЄСПЛ як допоміжного інструменту для зміцнення трудового законодавства, хоча потребує підтримки через чіткі методичні настанови для судів.

Крім того, А.І. Дрішлюк наголошує на значному характері впливу рішень ЄСПЛ на українську правову систему, звертає увагу на їхню роль в гармонізації з європейськими стандартами [5, с. 38]. Це твердження має пряме відношення і до нашого дослідження, оскільки воно визначає практику ЄСПЛ як джерело, яке, хоча й не має прямої сили, сприяє адаптації трудового права до Конвенції про захист прав людини. У сучасних умовах, коли Україна стикається з колізіями між національними нормами та міжнародними зобов'язаннями, такий підхід є важливим для забезпечення захисту трудових прав, наприклад, у справах про несправедливе звільнення чи умови праці. Ми вважаємо, що для максимізації цього впливу варто розширити правову базу, надаючи судам більшу свободу у використанні прецедентів ЄСПЛ, що могло б пришвидшити реформи в трудовій сфері.

У науковій літературі також підкреслюється, що «...виконання рішень ЄСПЛ в Україні є важливим елементом забезпечення прав людини, включаючи трудові права, що вимагає узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами» [6, с. 116]. Ми повністю поділяємо думку автора і акцентуємо на необхідності гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що є актуальним для України, особливо в умовах воєнного стану, коли трудові відносини зазнають значних викликів через мобілізацію та економічні труднощі. Це твердження вказує на те, що практика ЄСПЛ слугує не лише інструментом тлумачення, а й стимулом для законодавчих змін, таких як удосконалення Кодексу законів про працю (КЗпП) у сфері захисту від дискримінації чи права на страйк. На нашу думку, це підкреслює важливість системного підходу до імплементації рішень, хоча брак ресурсів і координації може гальмувати цей процес. Виконання рішень ЄСПЛ є викликом, що вимагає не лише юридичних, а й організаційних зусиль, особливо в трудовій сфері, де компенсації чи зміни умов праці часто затримуються. У контексті нашої теми це свідчить про обмежену ефективність практики ЄСПЛ як джерела трудового права, якщо її імплементація не підкріплена належним виконанням. Для посилення впливу необхідно розробити механізми моніторингу та відповідальності державних органів, які ігнорують стандарти ЄСПЛ, як-от у справах про несправедливе звільнення. Це могло б підвищити рівень захисту трудових прав у кризових умовах.

На думку О.О. Кочури «Проблеми з виконанням рішень ЄСПЛ в Україні пов'язані з недостатньою обізнаністю суддів та відсутністю єдиної практики їхнього застосування в трудових спорах» [6, с. 118]. Дійсно, мають місце практичні труднощі, пов'язані з виконанням рішень ЄСПЛ в Україні, тому потрібно акцентувати на недостатній обізнаності суддів та відсутності уніфікованої практики, що має значний вплив на трудові спори. Для нашої теми дослідження це є критичним аспектом, оскільки ефективне застосування практики ЄСПЛ як джерела трудового права залежить від здатності національних судів інтерпретувати прецеденти, наприклад, щодо права на колективні переговори чи захисту від дискримінації. У контексті воєнного стану ці проблеми посилюються через перевантаження судової системи та обмежений доступ до правосуддя, що ускладнює захист трудових прав працівників. На нашу думку, це підкреслює потребу в спеціалізованому навчанні суддів і створенні методичних рекомендацій, щоб практика ЄСПЛ стала більш доступною інструментом. Відсутність єдиної практики застосування рішень ЄСПЛ у трудових спорах, створює ризик суперечливих судових рішень, що підриває їхній прецедентний потенціал. У рамках нашої теми це вказує на обмежену інтеграцію ЄСПЛ у систему джерел трудового права, де судова невідповідність може послабити вплив європейських стандартів. Тому вирішення цієї проблеми потребує не лише підвищення кваліфікації суддів, а й законодавчих змін, які б зобов'язували суди враховувати практику ЄСПЛ у трудових справах, наприклад, при розгляді скарг на порушення умов праці чи звільнення. Це могло б посилити роль ЄСПЛ як джерела права

в Україні. У рамках нашої теми це підкреслює, що без належної інфраструктури та координації між судовими органами, урядом і роботодавцями практика ЄСПЛ залишиться декларативною. Тому в Україні варто запровадити спеціалізовані органи, подібні до національних механізмів у інших країнах-членах Ради Європи, а також проводити широкомасштабні освітні програми для підвищення обізнаності працівників і суддів. Це могло б зміцнити позицію ЄСПЛ як джерела трудового права, адаптованого до сучасних викликів.

Висновки. Практика ЄСПЛ посідає особливе місце в системі джерел трудового права України, виступаючи інструментом тлумачення Конвенції та стимулом для вдосконалення національного законодавства. Рішення Суду сприяють захисту трудових прав, зокрема права на страйк, боротьбу з дискримінацією та забезпечення справедливості при звільненні. Однак їхній прецедентний характер викликає дискусії в доктрині, а застосування стикається з практичними перешкодами. Для повноцінної інтеграції необхідно розробити чіткі методичні рекомендації для судів, гармонізувати КЗпП із європейськими стандартами та забезпечити доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. Подальші дослідження мають зосередитися на аналізі конкретних прецедентів та їхньому впливі на українську судову практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волохов О.С. Рішення Європейського Суду з прав людини у системі джерел трудового права України. Правове забезпечення ефективного виконання рішень і застосування практики Європейського суду з прав людини: зб. наук. ст. Міжнар. наук.-практ. конф. Одеса, 15 вересня 2012. С. 462–469.
2. Сабодаш Р.Б. Практика європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України. *Наше право*. 2013. № 9. С. 140–145.
3. Рішення ЄСПЛ «Демір і Байкара проти Туреччини» від 12.11.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_244#Text.
4. Рішення ЄСПЛ «Вільсон, Національна спілка журналістів та інші проти Великої Британії» від 02.07.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_095#Text.
5. Дрішлюк А.І. Практика Європейського суду з прав людини як фактор впливу на систему джерел цивільного та цивільного процесуального права України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2014. Серія ПРАВО. Випуск 24. Том 2. С. 37–40.
6. Кочура О.О. Окремі аспекти виконання Україною рішень Європейського Суду з прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2015. Вип. 32(1). С. 116–121.